

מסע להודו

Author(s): א. שטרויס

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. תרצ"ט, חוברת רביעית (תרצ"ט), pp. 217-231

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70050015>

Accessed: 12/11/2011 15:34

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

מסע להודו

(מכתב מעדן למצרים בשנת 1153 לספחה"נ)

בהיותי בוינה עברתי ע"פ בקשת הפרופ. ש. אסף על התעודות השמורות באוסף ארצהרצוג ריינר ולרגל העבודה הזאת באו לידי גם קטעים ערביים מהגניזה של אל-קהיר. צילומים של הקטעים האלה נשלחו לפני כמה שנים ע"י הפרופ. אפטוביצר לד"ר שמואל פוזננסקי, אולם חוקר מובהק זה נפטר לפני שהספיק להוציא אותם לאור וכך לא נתפרסמו עד עתה. אחרי שעלה בידי ע"י השתדלויות רבות לקבל צילומים חדשים, הנני מציע בזה לפני קהל הקוראים מכתב אחד מהמאה השתיים-עשרה המכיל ידיעות חשובות לקורות היהודים בדרום ערב.

המכתב הזה נכתב בשנת אתס"ד לשטרות (1153 לספחה"נ) מהעיר עדן להלל העטר בן נחמן החסיד במצרים (פסטאט) והוא ספור רחב על טביעת אניה בים ההודי. עפ"י בקשת הלל העטר הנ"ל, אשר חתנו הנקרא חבה בן אבו סעד היה באניה וטבע אתה, מוסר בעל המכתב פרטים על האסון הזה והם מקוימים בבית הדין הקבוע בעדן. האניה טבעה ביום החמישי¹ לנסיעתה ללא שריד וללא זכר וכמו שנאמר פעמים אחדות במכתב אין כמעט הצלה ומפלט לנוסעי אניה הטובעת במקומות אלה. על כך מעידים החתומים למטה, "כדי שיקיימו לאדוני (אבי העגונה) רבותינו במצרים ז"ל הדבר לפי זה".

המכתב כתוב על שני עמודיו של דף מרובע בכתב עברי, ברור ויפה. אשר לנקודות המפלות, שבאו כאן כדי להקל על הקריאה, מיותר כמעט לציין שרבות מהן חסרות, כדרך כ"י. יש להעיר ביחוד שאף פעם אין הכותב מבדיל בין ה' ל'ג' כי שתיהן כתובות ג בלי שום נקודה, וכמו כן אין הכותב משתמש בשתי הנקודות המורות על תא מרבוטה. הד' שבאה במקום ; היא האות שאותה נוהג הכותב לציין כמעט תמיד בנקודה מפלה. חוץ מצמ"ה אין סימני תנועות כלל ואלה שנמצאו בכ"י באו גם כאן.

המקור

(עמ' ב)

מבית דין הקבוע	ליקר כבוד גדולת קדושת
עדן סעיד	הזקן הנכבד מר רב הלל
 מר רב נחמן החסיד
	¹ במקור בדיוק: בליל החמישי.

עמ' א.

- לשנה טובה אזורה עוז והדר ותפארה יסובבנהו.....
 וזהר ואורה דיע מנדע זכות וגבורה במו בשבתה
 ובקומה להתגברה נחולה עטוית⁽²⁾ הוד ושררה מנויה
 עם גורסי מצות יי ברה⁽³⁾ רבודה יראת יי טהורה חנויה
 5 בלהג⁽⁴⁾ מפנינים יקרה בהוד למלך הכבוד מבעת שירה וזמרה
 חבויה מכל פחד ומורא זמונה עם פליטים מצוקה
 וצרה קרויה תמימה נעימה וישרה יסתירה צורה
 מזעם ועברה ויכוננה מגנה כמשוררי שירה יהיה
 לה עת חיל ורעד כצנה וסוחרה הוא כבוד גדולת קד
 10 הזקן הנכבד מר ורב הלל העטר הענותן הישר הכשר
 הטוב בכל מדותיו הנעים בכל ארחותיו ישמרו צורו
 וינצרו יוצרינו רעה לא תבוא אליו ונגע לא יקרב
 באהליו⁽⁵⁾ חמוד⁽⁶⁾ כגל מר ורב נחמן החסיד בעודו
 התם בסודו יעלזו בכבוד⁽⁷⁾ תחת כסא הכבוד ותנצב[ה]
 15 עם צדיקים וחסידיים שלום שלום יבאהו וברכה
 תסובבנהו ועוצם חן יעטהו עם כל הברכות יהיו
 ערוכות תחלה ממחונינו ואופנינו ודתינו וסגלתינו
 אחר כך מאוהבו ודורש שלומו משרתו סעיד נ'.....
 ופד כט מולאי אלעזיז וכאן אופא⁽⁸⁾ ואפד ואשפא
 20 וארד וסרני עלם סלאמה מולאי וצלאת אחואלה
 ושכרת יי תע עלי דלך כתירא ואלמסאול מנה גל תנאה
 אלמזיד לה מן כל כיר ואן יסמעני מנה סמאעה אלכיר
 אבדא סרמדא במנה וגזיל אחסאנה ועז עלי עבדה
 כתיר חאל שכייחה מן מא הו פיה מן אלחסרה ואלגם עלי
 25 מא טרא עלי חי אלשיך הבה בן אבו סעד צהר מולאי
 מן אלעטב הו ושריכה אלכהן ועלי תכלפה פי מונה
 אבנתה צאנהא יי וזגה אלמדכור מנד סאפר אלי אלאן

⁽²⁾ במקור: עטוית. ⁽³⁾ השוה תהלים י"ט ט'. ⁽⁴⁾ קהלת י"ב י"ב.

⁽⁵⁾ תהלים צ"א י'. ⁽⁶⁾ חמוד = בן. ⁽⁷⁾ תהלים קמ"ט ה'.

⁽⁸⁾ כאן נכתבת אלף מקצורה א ולהלן ר' עמ' א. ש' 62 ור' גויסיין בס' תשובות

וקד אצאבנא מן אלגם בסביל מא ענד מולאי ואעטם⁹
 מן וגוה שתי דלך חרקה עלי אלמרכב ומא פיה אד הו
 30 ואכתר שחנתה לנגידנו חלפון ירום הודו ויגדל כבודו
 ומא אנסאן אלא ולה פי אלמרכב שי כל אחד עלי קדרה
 לעבדה וסואה וחרקה עלי צאחבינא היין אלמדכורין
 ועלי אתנין מן אצחאבנא אהל עדן איצא כאנא פי
 אלמרכב מתוזגין פי עדן פצאר גם שאמל מן כל גהה
 35 ולכן לא חילה פי קצא יי תע הדא אלדי קצא יי
 עליהם והכדא כאנת כתבתהם בר מינן ובר מכל
 בית ישראל אלעוד ביי מן עאקבה עלי הדא אלחאלה
 והמשאל ממנו ביה שישים אחרית טוב לאדוני
 ולנו ולכל יש בהמון רחמי וחסדיו וטלב
 40 מולאי מן ממלוכה אעלאמה כיף כאן חאל אלטארי
 עלי אלמדכורין ואן אחרץ לה בכלאץ
 אלצמיה ופי נציבהא מן מכלף בעלהא אלמתכלף
 לה בעדן ויעלם לא עלמת לה יום סו אני אשרח
 לה הדא אלתלאת אלכצאל אד הי אלגרץ אלמקצוד
 45 פי דלך והי ג וגוה: מא מנהא משאהדי ומא
 מנהא מן קול קאיל כבר ען כבר: ומא מנהא
 למא סימון מן פתאוי באטלאק או סואה בדלאיל
 אקואל רבותי פי דלך: פשרח חאל עטבהם אן
 אלמרכב סאפר מן עדן אלכולמי אלדי הם בה מעא
 50 ספר אלמראכב וכאן אלמרכב הדא הו ואלמרכב
 אלבריתני מוצע ואחד ותמאשיא קדר ארבעה
 איאם מן עדן פלמא כאן לילה כאמס סמע אצחאב
 אלמרכב אלבריתני צעיק אצחאב אלמרכב אלכולמי
 וצראכהם וציאחתהם פי אלליל למא אגמאר
 55 עליהם אלמא ואצבח אלצבח מא לקיו אצחאב
 אלבריתני ללמרכב אלכולמי אתר ולא כבר לאן
 מנד כרוגהמא מן עדן כאן יתמאשיא צחבה
 מא אפתרקא אלי אן טרא הדא אלטארי עלי
 אלכולמי ודלך מן קבל דכולהם אלמצב וכאן

⁹ צורה רביעית اعظم

60 בעד דאך צ׳הר¹⁰ כֶּשֶׁב מֶרֶכֶב ואלאת מֶרֶכֶב
והי גִּדְד אלי סאחל אבין ואלשחר וְחִמְל מנהא
אלי עדן ומא כאן מֶרֶכֶב גִּדִיד ועדדה גִּדְד סוי
אלמרכב אלכולמי פי מראכב תיך אלסנה סנה עטב
הדא כֶּבֶר בעץ אצחאבנא פי דִלֶך וען כֶּבֶר בעץ אהל אלבריתני ען
אלכולמי פי דִלֶך איצא במחצר ואשרח כֶּטֶה פי הדא אלכתאב
אלכולמי ואיצא וצלו אלספר פי אלמראכב
65 סנה עטב אלכולמי ואלסנה אלתאניה איצא[א]

בשולי הגליון

וצלו אלספר פי הדין אלסנתין פי / אלמראכב מן כל בחר מן סאיר בלאד
אלהנד ואעמאלהא / ומן בלאד אלזנג ואעמאלהא ומן בר ברברה ואלחבש
ואעמאלהא / ומן אלשחאר ואלקמר ואעמאלהא אלכל / וצלו אלספר אלי
עדן פי התין אלסנתין / ומא צ׳הר כֶּבֶר ללכולמי ולא מן כאן פיה / חתי
בשר ואחד גמלה כאפיה / לא אתר ולא כֶּבֶר ולא מן יחכי חכאיה / משאדה
ממן כאן פיה ולא מן / יחכי חכאיה ענה הו ומן כאן / פיה סוי חכאיה
אצחאב אלמרכב / אלבריתני אלדי כאן מסאיר להן לא גיר ויקאל איצא אן
אלאת / אלמרכב אלגדד אלדי וגדת / עלי סאחל אבין ואלשחר ימכן / אן
תכון מן בעץ מראכב בלאד / אלזנג או סואה ממא ליס הי מן / מראכב
עדן וכולי עלמא לא פליגי / בל אלכל מתפקין אן אי / מרכב גרק פי
גחה עדן / מא בין אלמצב ועדן אן לא / לה ולא לאחד ממן /
יכון פיה ב[קא] אצלא / לשדה אלבחר / אלסאחל ול[כתרה] /
אלאסמאך / הדא.

עמ' ב'

מא סמענאה ותחקקנאה מן מסאפריין אלבחר
ואהל אלכברה פיה ואלריסא וסטרת דִלֶך בעד
פתחת פי שרח דִלֶך סבתין בבית הכנסת במעמד
נגידנו חלפון ירום הודו ויגדל כבודו ובמעמד הקהל
5 ובמעמד חבירינו המגיעים מן מצרים פאטלקנא

¹⁰ צ' במקום ט (ظهر) שתי אותיות אלו מתחלפות מני אז. ר' אלג'אחט, ביאן
(הוצ' אלקהיר 1332) II, עמ' 109, Zettersteen, Beiträge zur Gesch. der Mamluken-
WZKM sultane, p. 5, cf. C. Bezold, Die Schatzhöhle II, p. XII, ועל' מש"כ ב
כרך 45, עמ' 143.

כְּטוֹטֵנָא עֵן מָא סַמְעֵנָא מִן כֹּבֵר אַצְחָאב אֵל
 מִרְכַּב אֶלְבֵּרִיבְתָנִי כֹבֵר מִתְנַאקֵל וְעֵן מָא גְמַעֲנָא
 מִן חִכְאִיָּה אַהֵל אֶלְכֶּבְרָה וְאַלְמַעֲרַפָּה פִּי מִן גֵּרָק
 מִן מִרְכַּב וּמָא פִּיָּה מָא בִּין אֶלְמַצֵּב וְעֵדֵן אֵן לֹא בָקָא
 לֵה וְלִמֵּן כֹּאֵן פִּיָּה וְקֵד תַּחֲקֵקוּ אֶלְנָאס אֲגִמָּאֵר הָדָא 10
 אֶלְמִרְכַּב אֶלְכֹּלְמִי אֶלְמִדְכוֹר פִּי הָדָא אֶלְמוֹצֵעַ אֶלְכֶּטֶר בִּין
 אֶלְמַצֵּב וְעֵדֵן וְנִזְוֹלָה וּמִן כֹּאֵן בַּהּ וּמָא צַעֲד מִנְהֵם
 בִּשְׂר אַצְלָא וְלֵם הָדָא אֶלְמִרְכַּב וְחֻדָּה בִּל כֹּל מִרְכַּב
 יָקַע פִּי הָדָא אֶלְמוֹצֵעַ אֶלְכֶּטֶר זָפִי אֶלְמַצֵּב פֶּאֵן לֹא צַעֲד
 לֵה וְלֹא מָא בַּהּ וּמִתְלָא וְלֹאִיךְ קֵט לוֹ צַעֲד אַחַד 15
 מִן אֶלְכֹּלְמִי אֶלְגָּאֵרֶק פִּי הָדָא אֶלְמוֹצֵעַ אֶלְמִדְכוֹר פֶּמָא
 לֵה צְהוֹר אֵלָא אֵלִי אֲבִין וְאַלְשַׁחַר וּבִלְד אֶלְקִמֶר
 וְאַלְסַפֵּר מִתְרַדְדִּין מִנְהֵם אֵלִי עֵדֵן וּמִן עֵדֵן אֵלִי הָדָא
 אֶלְמוֹאֲצֵעַ וְלֹא תֵם מִן יִנְטֵק עֲלֵי הָדָא אֶלְכֹּלְמִי נִטְקָה
 לְבָקָא וְלֹא לִמֵּן כֹּאֵן בַּהּ אֵלָא לֹאֶלְתֵּלָאֵף גְּמֵלָה גְּאֵמֵלָה 20
 הָדָא גְּמֵלָה מָא אֶתְצַח לֵנָא מָא אֶתְצַח לֵנָא פִּי
 דִּלְךָ בִּמְעַמֵּד הַקְהֵל פְּלִיעֵמֵל בַּחֲסִבְהִי פֶאֱמָא
 דִּלְרֵאִיל מִן אַקוּאֵל רְבוּתִינוּ אֶלְמִכְצוּצָה פִּי דִּלְךָ פְּהוּ
 טָא דִּכְרוּזָה זֶל פִּי פֶרֶק הָאֵשָׁה שְׁהִלְךָ בַּעֲלָה וְצִרְתָּה
 לְמִדִּינַת תֵּיִם בִּמְתַנִּיָּתִין נִפֵּל לִמֵּיִם בִּין שִׁישׁ לֵהֵם סוּף 25
 בִּין שֹׁאִין לֵהֵם סוּף וּמָא סִטְרוּת אֶלְגָּאוֹנִים וְאַל
 מוּלְפִין בְּתוּאֵלִיפִיָּהֶם פִּי דִּלְךָ פִּי מָא פִּיָּה תִרְכִּיץ וְתִתְקִיל
 וּמִן תַּעֲדַת וְתוּזוּגָת אַקִּילוּ רִבְנֵן הָדָא
 וְאַמְתָּאֵלָה וְאִין לֵנו רִשּׁוֹת לִהְתִּיר וְלֹאֲסוֹר בּוּזָה
 הַמַּעֲשָׂה בְּפָנֵי מִי שְׁהוּא גְדוֹל מִמֵּנוּ רְבוּתִינוּ 30
 הַדִּינִים שְׁבִמְצִירִים זְכוּרִים לְבִרְכָּה אֵד גְּוֹאֲבָנָא
 וְאַצֵּל אֵלִי הַנֶּאֱךְ וְאַמָּא נַחֵן פִּי בִלְאֲדָנָא פֶּקֶד תַּחֲקֵקְנָא
 מִן כֹּלָאֵם אַהֵל אֶלְכֶּבְרָה וְאַלְמַעֲרַפָּה מְדוּרוֹת רִאשׁוֹנִים
 וְעַד עַתָּה אֵן מָא גֵּרָק פִּי הָדָא אֶלְמוֹצֵעַ אֶלְמִדְכוֹר פֶּלָא
 צַעֲד לֵה וְלִמֵּן כֹּאֵן בַּהּ אֶלְלֵהֶם כֶּשֶׁב וְאַלָּאֵת וְאַתְפֵּק אוֹ 35
 לֹא יִתְפֵּק פֶּמָא יִרְמִי אֶלְמוֹג דִּלְךָ אֵלָא אֵלִי סֹאחֵל אֲבִין
 מִסַּפָּה לִילָה בִּינָה וּבִין עֵדֵן אוֹ אֵלִי אַחֹר מִסַּפָּה נַחוּ
 גְּאִיאֵם אוֹ אֵלִי אֶלְשַׁחַר וּבִלְד אֶלְקִמֶר מִסַּפָּה נַחוּ חַ
 אִיאֵם אַקְצָא שִׁי וְאַלָּא הוּ דוֹן דִּלְךָ וּמִן אֶלְסִיף לִהְדֵּה אֵל

- 40 מואצֶע אָדּוּ הוּ סאָחל וואָחד אלי אלמצב ז' איאם וגרק
אלכולמי קריב מן אלמצב לילה ראבע כאַמס מנֶד ספרה
מֶן עֵדוֹן וְלֹא קֵאל פִּי הָדָא אַימור גלי אשפלוה לשדה
אלבחר פִּי דֶלֶךְ אַלוקת וכתֶר אלאסמאך וַאִי גלי אשפלוה
וגנדרוזה איגנזורי לדזכתא אחריתי פמא בה גלי
45 אשפלוה לדזכתא אחריתי אלא להֶדָה אלמואצֶע אלמדכורה
אַבִּין וַאֲחֹר וַאֲלֶשְׁחַר ובלד אלקמר הָדָא רד אַלריה
אַלִּיהֶם פִּאמא וקת ספר אלמראכב פִּאֲלִרִיחַ כּוּס חאַמל אלמראכב
מֶן עֵדוֹן וְהָדָה אלמואצֶע אלי אלמצב וַאֲלֶהֱנֵד וּמֵא גֶרֶק פִּי אלמצ[ב]
וקריב מנה פלא צעוד לה לעולם ז'אי מוצֶע כאַן הָדָא
50 שיחת כל גוי לפי תומו וכבר אהל אלכברה וַאֲלֶמְעֶרְפָּה פִּי
אַלְבַּחַר פִּי הָדָה אלמואצֶע אלמדכורה אטלת אלשרח פִּי
דֶלֶךְ בַּעַד אַלְתֶּקְצִי פִּי אַלְמַחְאֶפֶל לַחֲתִי יִמְצֹו לְמוֹלֵאִי
רבוֹתִי הַדִּיִּינִים בַּמִּצֵּר זֶל בַּחֲסֵב דֶּלֶךְ וְנַחֲן פִּי מוֹצֵעֵנָא
פִּנְפֶּעַל בַּחֲסֵב מֵא יִתְצַח ויִבְדּוּ לֵנָא פִּי פֶרֶק דֶּלֶךְ אוּ¹¹
55 יַעֲלֵם דֶּלֶךְ וְכָתֵב הָדָא אַלְשֶׁרַח נִסְכָּתִין הָדָא אַלְכַּתָּאב וְכַתָּאב
תֵּאֲנִיָּה מִפְּנֵי שְׁלוֹם הַדֶּרֶךְ וַאֲלֹדִי תַתְּקַנָּאָה וּסְמַעְנָאָה מֶן
אַהֵל אַלְכַּבְרָה וַאֲלֶמְעֶרְפָּה פִּי מֵא הוּ מִשְׁרוּחַ אַטְלָקְנָא פִּי[ה]
כְּטוּטָנָא לַחֲתִי יִפְעַל בַּחֲסֵבָה וְשִׁלְמָא דְכוֹלְהוֹן רַבָּנָן וְשְׁלוֹם
אַדוּנֵי יִגְדֵּל וְלֹא יִדֵּל שְׁלוֹם רַב וִישַׁע יִקְרַב אֲדָר רֵאשׁוֹן

בשולי הגליון

תִּסְדִּי בַּמִּדְיָנָה עֵדוֹן יִשׁוּעָה / וַאֲלֶמְכֶּלֶף קִבֵּץ עֲלֶיהָ אַלְמֶלֶךְ גַּמִּיעָה / בֵּית דִּין
הַקְּבוּעַ מִפִּי / נְשִׂיאָנוּ רֵאשׁ גִּלּוּיּוֹתֵינוּ / וּמִפִּי חַיִּי נְגִידָנוּ זֵעַ / וּמִפִּי נְגִידָנוּ
חִלְפוֹן / חֲמוּדֵי יִגְדֵּל / כְּבֹדֵי נִצַּח — / סַעֲדֵי נ' מֵר
שְׁלֵמָה בֶּר נָתָן זֵעַ שְׁמוּאֵל בֶּן מֹשֶׁה רִי"ת בֶּן אֶלְעִזֵּר
מִצְמוֹן בֶּן סָאֵלם זֵעַ יִחִיָּה בֶּן מִקְבֵּל סֵט
שְׁהַד / בַּחֲזָרְתָּנָא / אַלְכָּאֲתָמוֹן / אֶסְפֵּל הָדָא / אַלְכַּתָּאב אַל / שְׁהוּד אַל /
מְדֻכְרִין / פּוֹק
שְׁלֵמָה צוּיפּוֹד . . . מֹשֶׁה בֶּר יִפְתָּ סֵט

¹¹ (אולי יש לקרא "אגלאקה").

ת ר ג ו ם

עמ' א', ש' 19 ואילך.

- הגיע כתב אדוני הנכבד והיה היפה בשליחים והטוב
 20 במגיעים ושמתחני ידיעת שלום אדוני וטוב מצבו
 והכרתי תודה רבה לה' יתעלה בעד זה והמשאל ממנו רם שבחו
 (לתת) לו השפע מכל טוב ושישמיעני ממנו שמע הטוב
 לעולם ועד בחנו ובגדל חסדו. והכביד על עבדו
 דבר תלינתו הרבה על הצער והעצב שהוא נתון בו בגלל
 25 מה שקרה לחיי השיך הבה בן אבו סעד חתן אדוני
 שנספה הוא ושתפו הכהן ובגלל שקבל עליו⁽¹²⁾ מזונות⁽¹³⁾
 בתו ישמרה ה' אשתו של הנזכר מאז נסע עד עתה
 והנה תקף אותנו צער בגלל מה לאדוני ורשם כביר עשה
 מצדדים שונים הדבר ההוא: דליקה על האניה ועל מה שבה והיא
 30 ורוב מטענה לנגידנו חלפון ירום הודו ויגדל כבודו
 ואין איש שאין לו דבר באניה כל אחד כיכלתו
 (כן) לעבדו ולזולתו ודלקה על שני חברינו הנזכרים⁽¹⁴⁾
 ועל שני אנשים מחברינו אנשי עדן גם כן שהיו בתוך
 האניה והם נשאו נשים בעדן והיתה תוגה כללית מכל צד
 35 אולם אין תחבולה נגד גזרת ה' יתעלה זהו מה שגזר ה'
 עליהם וכך היה הכתוב עליהם בר מינן ובר מכל
 בית ישראל — והמחסה בה' — מי שהענישתו באופן כזה
 והמשאל ממנו בה שישים אחרית טוב לאדוני
 ולנו ולכל ישראל בהמון רחמיו וחסדיו. ובקש
 40 אדוני מעבדו להודיע לו איך שהיה עצם המקרה
 של הנזכרים בהספותם⁽¹⁵⁾ ושאשתדל בידידות
 אמיצה להחזיק לו בחלקה המלא מעזבון בעלה הנשאר
 לו בעדן וידע — לא אדע לו יום פגע — הנה אסביר
 לו שלשה הפרטים האלה כי זאת המגמה הרצויה
 45 בזה והם שלשה מינים: מהם דברי עדוה.
 ומהם ספור של מוסרים ידיעה ממקור שני. ומהם
 בנוגע למה שיהיה להשיב תשובות או חוץ מזה בראיות
 מדברי רבותינו על זה. ופירוש דבר אסונם (הוא)
 שהאניה הפליגה מעדן אלכולמי⁽¹⁶⁾ שהם בה

⁽¹²⁾ تَكَلَّفَ فِي ر' de Sacy, Chrestomathie arabe I, p. 155.

⁽¹³⁾ במקום מספר יחיד.

⁽¹⁴⁾ במקור חברינו הנזכרים האלה וכן נשמטה בתרגום במקומות אחדים המלה ההיא

אחרי כינויים.

⁽¹⁵⁾ במקור: בהספות. ⁽¹⁶⁾ ר' להלן.

- 50 בנסע האניות והיתה האניה הזאת היא והאניה
ה'בריתבנית'¹⁷ (ב)מקום אחד ונסעו יחד כארבעה
ימים מן עדן וכאשר היה ליל ההמישי שמעו אנשי
האניה הבריתבנית צעקת אנשי האניה הכולמית
וועקתם וצווחתם בליל כאשר עלו
55 עליהם המים והיה בוקר ולא מצאו אנשי
הבריתבנית שריד וזכר¹⁸ לאניה הכולמית כי
מיציאתם מן עדן היו נוסעות יחד
ולא נפרדו עד שקרה המקרה הזה
לכולמית וזאת לפני שנכנסו לאלמצב¹⁹ והיה
60 אחרי כן עלה עץ האניה וכלים של אניה
והם חדשים אל חוף אַבְיִן²⁰ ואלשֶׁחָר²¹ ונישא מהם
אל עדן ולא היתה אניה חדשה וכזו שכליה חדשים מלבד
האניה הכולמית בין אניות השנה ההיא שנת אבדן
זהו ספור של כמה מחברינו בדבר ההוא ומדברי אנשי הבריתבנית על
הכולמית בדבר ההוא גם כן בזכרון עדות ואפרש נוסחתי בזה המכתב
הכולמית וגם הגיעו יורדי הים
65 שנת אבדן הכולמית ובשנה השניה גם כן

ב ש ו ל י ה ג ל י ו ן

הגיעו הנוסעים בשנתיים אלה באניות מכל ים משאר ארץ הודו ומדינותיה
ומארץ זנג' ומדינותיה ויבשת בְּרַבְרָה²² וחבש ומדינותיה ומאלֶשְׁחָר²³ ואלקֶמֶר²⁴
ומדינותיה כולן הגיעו הנוסעים אל עדן בשתי השנים האלה ולא נתפרסמה ידיעה
מהכולמית ולא (הופיע) מי שהיה בה עד שהשיע אחד משפט שלם אין שריד ואין
ידיעה ואין מי שימסור עדות ממי שהיה בה ולית מאן דיספר ספור עליה היא ומי

¹⁷ אינני יודע פשר המלה הזאת בברור.

¹⁸ במקור: ידיעה, ¹⁹ ר' להלן.

²⁰ מקום קרוב לעדן בחוף הדרומי של ערב, ר' יאקות מעג'ם I, עמ' 110.

²¹ חלק מהחוף הדרומי של ערב שבין חצרמות ועמאן וגם השם אלאשחאר שכיח.
זהו "חוף הלבונה" המפורסם מימי קדם. בקצה המערב של החבל ההוא יש גם עיר ידועה
בשם זה ולפי יאקות היו ערים אחדות שנקראו ככה (מעג'ם III, עמ' 263). de Goeje
מעיר בצדק בחבורו Hadhramaut עמ' 6, (הוצ' מיוחדת) שלפעמים קשה לקבע למי שמתכוון
מחבר ערבי בדברו על "שחר", לעיר או לחבל. ר' אנציקלופדיה של אסלאם IV, עמ' 396.

²² בְּרַבְרָה עיר בארץ סומאלי וחוף שלה ידוע בשם זה, ר' אנציקלופדיה של אסלאם

I, עמ' 727 וגם Ferrand ב Journal Asiatique XIII (1919), עמ' 477.

²³ ר' לעיל הערה 21.

²⁴ גם זה חבל בחוף הדרומי של ערב ור' Sprenger, Die alte Geographie Arabiens

עמ' 91. פי קרטס (מובא שם) מזדהים ג'באל קמר ושחר.

שהיה בה חוץ מספוריהם של אנשי הבריבנות שהיתה נוסעת יחד אתה אין אחר ואומרים גם כן שכלי אניה החדשי מאשר נמצאו בחוף אבין ואלשחר יתכן שהם מאניה אחת מארץ נג' או אחרת שלא מאניות עדן וכולי עלמא לא פליגי אלא הכל מודים שכל אניה אשר טבעה בקרבת עדן מה שבין אלמצב ועדן שאין לה ואין לאף אחד ממי שיהיה בה קיום כלל מעוז המים החוף ורוב הדגים זהו

עמ' ב.

- הדבר ששמענו ומה שנתבאר לנו מפי יורדי הים
ובעלי נסיון ורבי החובלים וכתבתי זאת אחר כך
התחלתי לברר זאת שתי שבתות בבית הכנסת במעמד
נגידנו חלפון ירום הודו ויגדל כבודו ובמעמד הקהל
ובמעמד חברינו המגיעים ממצרים וחתמנו
5 חתימותינו על מה ששמענו מידיעות אנשי
האניה הבריבנות ספור שנמסר (מפה לפה) ועל מה שלקטנו
מספוריהם²⁵) של בעלי הנסיון והידיעה על מי שטבע
מאניה ומה שבה — מה שבין אלמצב ועדן — שאין קיום
10 לו ולמי שהיה בה והנה כבר נתברר לקהל עלית המים
על האניה הכולמית הנזכרת במקום המסוכן הזה בין
אלמצב ועדן וטביעתה (וטביעת) מי שהיה בה ולא עלה מהם
אדם כלל ואין האניה הזאת יחידה אלא כל אניה
היורדת באותו המקום המסוכן ובאלמצב אין לה עליה
15 ולא למה שבה ולמשל הנה אלה בלבד לו עלה אחד
מהכולמית שטבעה במקום הנזכר אין
לו לעלות אלא לאבין ואלשחר ומדינת אלקמר
והנוסעים עוברים ושבים מהן אל עדן ומעדן אל
המקומות האלה ולא כלה מי שיוכיר הכולמית הזאת
20 לקיום ולמי שהיה בה אין לו משפט נאה אלא לאבדון
זהו כל מה שנתברר לנו
בדבר זה במעמד הקהל וייעשה לפי זה. ומה שנוגע
לראיות מדברי רבותינו בענין הזה וזהו
מה שאמרו ז"ל בפרק האשה שהלך בעלה וצרתה
25 למדינת הים²⁶) במתניתין נפל למים בין שי שלהם
סוף בין שאין להם סוף²⁷) ומה שכתבו הגאונים
והמחברים בחבוריהם בדבר זה במה שיש בו קילה וחומרה
ומי שעברה ונישאת ובעגונה אקילו רבנן²⁸) זה

²⁵) במקור יחיד. יבמות קי"ט עמ' א (האשה בתרא).

²⁷) שם קכ"א, עמ' א. ²⁸) ר' יבמות פ"ח, עמ' א.

- וכיוצא בו ואין לנו רשות להחיר ולאסור בזה
 המעשה בפני מי שהוא גדול ממנו רבותינו 30
 הדיינים שבמצרים זכורים לברכה כי תשובתנו
 מגיעה לשם ומה שנוגע לנו במדינתנו והנה כבר למדנו
 מדברי בעלי הנסיון והידיעות מדורות ראשונים
 ועד עתה שמה שטבע במקום המסוכן הנזכר אין
 לו עליה ולמי שהיה בו עץ וכלים וקרה 35
 או שלא יקרה אין משליכים זאת הגלים אלא לחוף אבין
 מרחק לילה בינו ובין עדן או לאחור⁽²⁹⁾ מרחק
 כשלשה ימים או לאלשחר ומדינת אלקמר מרחק כשמונה
 ימים ביותר ואם לא פחות מזה ומן אל סִיף⁽³⁰⁾ אל
 המקומות האלה כיון שזהו חוף אחד עד אלמצב ז' ימים וטבעה 40
 הכולמית קרוב לאלמצב ליל הרביעי ביום החמישי משהפליגה
 מעדן ואין לומר בזה אימור גלי אשפולה⁽³¹⁾ מעוז
 הים בזמן ההוא ורב הדגים ואי גלי אשפולה
 וגנדרות איגנדורי לדוכתא אחרייתי ואין בזה גלי
 אשפולה לדוכתא אחרייתי אלא למקומות הנזכרים 45
 אבין ואחור ואלשחר ובלד אלקמר זאת אם השיב הרוח
 אליהם ומה שנוגע לזמן הפלגת האניות הרוח כוס⁽³²⁾ מניע האניות
 מן עדן והמקומות האלה אל אלמצב והודו ומה שטבע באלמצב
 וקרוב לו אין לו עליה לעולם לאיזה מקום שהוא זהו
 שיחת כל גוי לפי תומו ודברי בעלי הנסיון והידיעות על 50
 הים במקומות הנזכרים הארכתי דברי
 בזה אחרי שנגמר באספית כדי שיקיימו הדבר לאדוני
 רבותינו הדיינים במצרים ז"ל לפי זה ואנו במקומנו
 נעשה כפי מה שיתבאר וייראה לנו בפרק ההוא
 ידע זאת ונכתב התאור הזה בשתי נוסחאות המכתב הזה ומכתב 55
 שני מפני שלום הדרך ומה שבררנו ושמענו מפני
 אנשי הנסיון והידיעות בדבר הנידון התמנו עליו
 התימתינו כדי שיעשה לפי זה ושלמא דכולהון רבנן ושלום
 אדוני יגדל ולא ידל שלום רב וישע יקרב אדר ראשון

⁽²⁹⁾ גם זה מקום בקרבת עדן מזרחה. לפי המדאג' צפת ג'זירת אלערב עמ' 92 זהו ואדי שיש בו ישובים רבים.

⁽³⁰⁾ עיר בלב חצרות. ר' אנציקלופדיה של האסלאם II, עמ' 220 (s. v. Hadramaut) ועי' de Goeje שם עמ' 6.

⁽³¹⁾ יבמות קכ"א, עמ' א.

⁽³²⁾ הרוח כוס קוס – רוח הצפון ר' 38 L. Hirsch, Reisen in Süd.-Arabien p.

בשולי הגליון

תֹּסֵד בַּמִּדְנָת עֵדֶן יִשׁוּעָה⁽³³⁾ וְהַעֲזֹבֹן הַמֶּלֶךְ תִּפְסֵס אוֹתוֹ כִּלּוֹ בֵּית דִּין הַקָּבֹדֶע
מִפִּי נִשְׁיָאֵנוּ רֹאשׁ גִּלְוִיּוֹתֵינוּ וּמִפִּי חַיִּי נִגִּידֵנוּ נֶעַ וּמִפִּי נִגִּידֵנוּ חֲלָפוֹן חֲמוּדוֹ יִגְדֵל
כְּבוֹדוֹ נִצַּח — סַעִיד נִי מֵר

שְׁלֹמֹה בֶר נִתָּן נֶעַ שְׁמוּאֵל בֶּן מֹשֶׁה רִי"ת⁽³⁴⁾ בֶּן אֶלְעָזָר
מִצְמוֹן בֶּן סַלֵּם נֶעַ יִחִיָּה בֶּן מִקְבֵּל סֵט
שִׁמְשׁוֹן בֶּן מִקְבֵּל סֵט

חֲעִידוֹ בְּאַנְפָּא הַחֲתוּמִּים לִמְטָה מִזֶּה הַמִּכְתָּב הָעֵדִים הַנִּזְכָּרִים לִמְעַלָּה
שְׁלֹמֹה צוֹיפֹד מֹשֶׁה בֶר יִפְתָּ סֵט⁽³⁵⁾

תוֹכֵן הַסְּפֹר הַמַּעֲנִין הַזֶּה, תִּיאֹר הַנְּסִיעָה וְשָׂאֵר הַדְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים בּוֹ —
הָרִי הֵם מִתְּאִימִים כְּמַעַט בְּכָל לְאוֹתָם הַתְּנָאִים הַיְּדוּעִים לְנוֹ מִהַמְּקוֹרוֹת הָאֲחֵרִים.
אוֹלֵם יֵשׁ כָּאֵן גַּם שְׁנוּיִים מִסּוּיָמִים שְׂכַדָּאִי לַעֲמוּד עֲלֵיהֶם.

כֶּשֶׁם שְׁמוּסְכֶם יִדְוֶע שֶׁהַמִּסְחָר הַהוּדִי הָיָה עַד סוֹף יָמֵי הַבִּינִים אֶחָד מִמְּקוֹרוֹת
הַפְּרָנְסָה הָעִיקָרִיִּים שֶׁל מִצְרַיִם, כֵּן בְּרוּר שֶׁהָיָה גַּם גּוֹרֵם חָשׁוֹב בְּחַיֵּי הַכִּלְכֵּלָה שֶׁל
הַיְּהוּדִים⁽³⁶⁾. כְּמוֹ כֵּן יְדוּע תִּפְקִידָה הַחָשׁוֹב שֶׁל הָעִיר עֵדֶן בְּמִסְחָר הַהוּדִי, שְׁעָלִי
מִסְפָּר מִכְתָּבָנוּ. עִיר זֹאת הִיְתָה נְקוּדַת־מִשְׁעָן חָשׁוֹבָה לְסוֹחְרִים. בִּה פִּרְקוֹ אֵת
סְחוּרוֹת הוּדוֹ שֶׁהוֹעֲבֵרוּ מִכָּאֵן, בִּים וּבִיבִשָּׁה, לְמִצְרַיִם, וּבִה הִסְעִינוּ סְחוּרָה בְּאִנְיוֹת
גְּדוֹלוֹת שֶׁהִפְלִיגוּ לַהוּד⁽³⁷⁾. בְּמִקּוֹם הַזֶּה יֵשְׁבוּ יְהוּדִים מִנִּי אֵז וּרְבִים מֵהֶם עֲסָקוּ
בְּמִסְחָר וְכַפִּי שֶׁנִּרְאָה מִמְּקוֹרוֹת שְׁנוּיִם הִיְתָה הָעִיר הַזֹּאת תַּחֲנִנָּה חָשׁוֹבָה בְּמִסְחָר הַיְּהוּדִי
עִם הוּדוֹ⁽³⁸⁾. לַעֲזוּמַת זֹאת מִלְּמַדְנוּ הַמִּכְתָּב אֵילוֹ דְּבָרִים עַל אֹפִי הַמִּסְחָר הַזֶּה. כְּמַעַט
מִכָּל הַמְּקוֹרוֹת הַיְּדוּעִים לַע"ע יוֹצֵא שֶׁהַמִּסְחָר הַיְּהוּדִי הָיָה מִסְחָר בִּינְיָנִי וְזַעִיר

⁽³³⁾ רק היו נוהגים לסים מכתב ר' מאן The Jews in Egypt כרך II, עמ' 378
והמקומות המובאים שם.

⁽³⁴⁾ רוח ה' תניחנו ע"ד ישעיהו ס"ג י"ד, ר' M. A. Levy, Jüdische Grabsteine
aus Aden ZDMG 21, p. 157.

⁽³⁵⁾ הנני מביא גם במקום הזה תודתי העמוקה לח' הד"ר ג. בראון החוקר המבוקש
שהואיל בטובו לעזור לי בקביעת מקומות אחדים של הכ"י.

⁽³⁶⁾ עי' ד. נוישטרט, קיום תולדות הכלכלה של היהודים וישובם במצרים בימי
הביניים, הרבעון ציון II, עמ' 221.

⁽³⁷⁾ W. Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen-âge I, 379 ff.

⁽³⁸⁾ עי' המכתב המענין המובא אצל Adler, Jewish Travellers עמ' 100 ואילך
Gottheil-Worrell, Fragments from the Cairo—Geniza in the Freer Collection, וכן
Fragment IX.

ומסחר של סוחרים בודדים, ובעיקר כאילו מסחר של עניים שיצאו למדינת הים בצוק העתים. והנה במכתב הזה נאמר (עמ' א, ש' 31), „ואין איש שאין לו דבר באניה כל אחד כיכלתו (כן) לעבדו ולזולתו“ — הרי כאן לפנינו תמונה שלמה של עסק שותפות. ועוד: הידיעות על אניות של יהודים בימי הביניים הן מועטות מאד. בכרוניקה לטינית מהמאה התשיעית נמצא משפט שיש בו משום ידיעה על אניות יהודיות⁽³⁹⁾. בשנת 1104 נתן מושל ברצלונה זכות מונופולין לארבעה יהודים לעסוק בהסעת ישמעאלים שבויים שנפדו, באניותיהם⁽⁴⁰⁾. בדבריו על צור ותושביה היהודים, מספר בנימין מטודילה שהיו להם אניות⁽⁴¹⁾. אמנם, שאובה מעיר, שהנוסע היהודי מוסר לנו עובדא זאת כיוצאת מן הכלל⁽⁴²⁾ ונישטדט קבע ש„ברור בתחלט שבתקופה שאנו דנים בה לא היו כמעט אניות ליהודים לא בים התיכון ולא בים ההודי“⁽⁴³⁾. תוא מסתמך על פקודה שהוצאה בשנת 992 האוסרת להסיע יהודים באניות ויניציאניות, אולם הפקודה הזאת פגעה לא ביהודים בלבד אלא גם באנשי אמאלי, יהודים ולנגוברדים מבראי⁽⁴⁴⁾ ועל כן אין להוציא על פיה משפט כללי. מובן מאליו שהיהודים האלה שסחרו בסכומים זעומים לא היו להם אניות משלהם. אולם המכתב הזה מגלה לפנינו, כאמור לעיל, תמונה של מסחר יהודי בעל אופי שונה במקצת מהתמונה המקובלת עפ"י מקורות אחרים והרי לפנינו גם ידיעה מפורשת על אניה יהודית: „דליקה על האניה ועל מה שבה והיא ורוב מטענה לנגידנו חלפון ירום החדו ויגדל כבודו“ (עמ' א, ש' 29). הידיעה הזאת היא בודדת לפי שעה, מכל מקום יש לומר שבשים לב למיעוט המקורות לתולדות ישראל עלינו לתזהר לפי שעה בהוצאת משפט כללי בענין זה.

האניה הנזכרת במכתב נקראת „פולמי“ ומשמע המלה הזאת כנראה „האניה של פולם“ דהיינו „הנוסעת לכולם“⁽⁴⁵⁾ והוא נמל חשוב בחוף מלבר שהסוחרים הערביים היו נוהגים להפליג אליו ממסקט ישר או עלייד החוף ההודי⁽⁴⁶⁾. המקום הזה היה ידוע למדי ולפי עדותם של בנימין מטודילה⁽⁴⁷⁾ ומרקו פולו היה שם ישוב יהודי⁽⁴⁸⁾. ראוי להזכיר שהשם „פולמי“ נזכר בקשר עם הפעולות המסחריות של

⁽³⁹⁾ ר' Aronius, Regesten zur Gesch. der Juden im fränk. u. dtsch.

ReichNo.74 וכן דינבורג; ישראל בגולה, א עמ' 119. והשוה ארונים מס' 98.

⁽⁴⁰⁾ Baer, Die Juden im christl. Spanien I, p. 7

⁽⁴¹⁾ הוצ' אדלר עמ' כ.

⁽⁴²⁾ Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeer-

gebietes p. 142

⁽⁴³⁾ נוישטדט שם עמ' 223 ואילך. ⁽⁴⁴⁾ Tafel u. Thomas I, 38

⁽⁴⁵⁾ השוה Mez, Die Renaissance des Islam עמ' 481 על „אניות סין“.

⁽⁴⁶⁾ מן, שם עמ' 482. ⁽⁴⁷⁾ הוצ' אדלר עמ' נ"ט.

⁽⁴⁸⁾ הוצ' Yule (לינדון 1921) כרך II, עמ' 375.

היהודים בזמן ההוא לא רק במכתב שלנו. ו. פישל מדבר במאמרו על ה„סוחרים הפאָרמייס“⁽⁴⁹⁾ במקומות אחדים⁽⁵⁰⁾ על הסוחר העשיר עֶזְרָאֵלִי עבד אל־עִזִּיז מִנְצוֹר⁽⁵¹⁾ (מת בשנת 713 לַהֲגִירָה / 1313 לסה״נ) שהיה לפי מוצאו יהודי. בחבור ההיסטורי נִזְהָת אל־אנאם פי תאריך אל־אסלאם של אבן דְקִמָאק⁽⁵²⁾ נמצאת ביוגרפיה שלמה של הסוחר הזה⁽⁵³⁾ והוא נקרא גם כן „כולמי“ מה שאין כן בדברי אבן חגִר אל־עֶסְקִלָאני המאוחר שקבל ממנו⁽⁵⁴⁾, שעליהם מסתמך פישל.

הים ההודי סוער הוא ביותר והנסיעה בו מסוכנת עד למאד, ועל כן היו בו מקרי טביעה שהיחים למדי⁽⁵⁵⁾, בשוֹת הרמב״ם מדובר הרבה על נסיעות להודו ובכל התשובות הדנות בענין הזה הנידון — הוא אנשים שנספו בנסיעה להודו או בתודו עצמה⁽⁵⁶⁾. כן ידוע שאחיו של הרב עצמו מת בלב הים ההודי⁽⁵⁷⁾. מקרה האסון המשמש נושא למכתבנו אינו יוצא מן הכלל. אשר למקום בו טבעת האניה הרי נזכר שהוא בקרבת „אלמצב“⁽⁵⁸⁾ ובעל המכתב מרחיב דבריו על הסכנה האורבת לכל אניה במקומות ההם וב„אלמצב“ עצמו⁽⁵⁹⁾. „אלמצב“ משמעו בעברית מקום שנשפכים בו מימיו של נהר או ואדי אל הים וברור הדבר ששתי האניות נסעו על־יד החוף. למקום בו קרה האסון הגיעו ביום החמישי לנסיעה ועל כן יש לבקשו אחרי אחר, על כל פנים לא רחוק מעדן גופה. מפוקפק הדבר אם הכונה כאן לפי ואדי חצרמות, כי קשה להניח שהאניה הגיעה שמה בארבעה ימים.

הידיעות הנמצאות במכתב זה על עצם המסחר הן מתאימות בחלקן לתמונה המקובלת ועד כמה שהן שונות ומשנות מזו אינן יוצאות מגדר השערה, אולם החומר הניתן כאן לקורות היהודים בתימן הוא רבי־ערך. קורות הקבוץ היהודי הזה טרם נכתבו. נויבויצער העיר בשעתו: „אשר לידיעות על היהודים בתימן — יש חלל ריק בין המאה השישית ובין המכתב ששלח הרמב״ם לראש העדה בתימן

⁽⁴⁹⁾ Über die Gruppe der Karimi-Kaufleute ב Analecta Orientalia, אולם

בידי רק הדפסה מיוחדת (הנקראת Studia Arabica). ⁽⁵⁰⁾ שם עמ' 69, 71, 75.

⁽⁵¹⁾ כצ״ל (לא קיצור) וכן נקרא גם בספרו של אבן דקמאק ור' להלן.

⁽⁵²⁾ ר' 50, p. Brockelmann GAL II, כ״י גוטא, פרטש 1571, דף 25 א״ב.

⁽⁵³⁾ אל־דרר אל־כאמנה, הוצ' הירדאבאד II, עמ' 383 והשוה עליו ברוקלמן ב־

GAL II, עמ' 67 ואילן. ⁽⁵⁴⁾ ר' Mez שם עמ' 483.

⁽⁵⁵⁾ ר' שוֹת רמב״ם הוצ' א. ח. פריימן סי' רי״ד, רס״ה, רסיו, רעיב, של״א, של״ה,

והשוה קנ״ה, קסיא, רי״ז. ⁽⁵⁶⁾ גרץ - שפר IV, עמ' 338.

⁽⁵⁷⁾ עמ' ב, ש' 40 והשוה ב, ש' 49. במקום אחד (א, ש' 59) אמור שהאסון קרה,

לפני שנכנסו ל־אלמצב ועוד (ב, ש' 12) נמצא הבטוי הכללי ביותר „בין אלמצב ועדן“.

⁽⁵⁸⁾ עמ' ב, ש' 49; ב, ש' 14; א, בשולי הגליון (סוף); ב, ש' 34.

ר' יעקב בן נתנאל הפיומי בשנת 1165 בערך⁶⁰) ויש להודות שהחקירות החדשות לא מלאו את החלל הזה.

בראש החתומים על מכתבנו הננו קוראים: „בית דין הקבוע בעדן ומפי נשיאנו ראש גלוייתנו ומפי נגידנו ב"ע ומפי נגידנו חלפון חמודו יגדל כבודו נצח". קורות ראשי הגולה על הרפתקאותיהם ולבטיהם עדיין אינן ידועות כל צרכן. ידוע הדבר שישבו ראשי־גולה בבגדאד ובמוצל, במצרים (פסטאט) ובארץ ישראל, בדמשק וגם בארם צובה⁶¹). אולם על נשיאים כאלה בתימן כמעט שלא ידוע ולא כלום. במאמרו על „משרת ראש הגולה והסתעפותה בסוף תקופת הגאונים"⁶² מביא יעקב מאן בדבריו על תימן⁶³) רק דברי בנימין מטודילה בספורו על יהודי ערב וז"ל: „ושם שלמון הנשיא אחי חנן הנשיא ובין שני האחים הארץ והם מזרע דוד כי כתב היחס יש להם"⁶⁴). יש לציין שהחוקרים הטילו ספקות בספוריו של בנימין מטודילה על יהודי ערב היות והוא לא היה שם לכאורה והנה במכתב הזה ידיעה נוספת על ראש גולה יושב בתימן בזמן ההוא, ידיעה המאשרת את דברי הנוסע המפורסם.

הנגיד חלפון אינו נזכר בחתימה בלבד. הוא בעל האניה „הכולמית"⁶⁵ ובנוכחותו מברר בעל המכתב את כל הענין בבית־הכנסת⁶⁶). מי היה האיש הנכבד הזה? — קטע מהגניזה השמור באוסף שטרסבורג⁶⁷) מכיל מכתב תודה ממרחשון אתס"ד לשטרות (1152 לסה"נ) מאת חלפון בן מצמון בעדן אל יתזקאל החזן בן נתן, שכתב לו דברי תנחומים. במכתב אחר שחלק ממנו נדפס ע"י מאן⁶⁸) והוא נשלח מהקהלה די גבלה לפסטאט נזכר כג"ק מורנו ורבנו אדוננו מצמון שר העדה ראש הקהלות בן כג"ק מורנו ורבנו יפת. מצמון בן יפת זה מזדהה כנראה עם מצמון בן יפת ראש הקהלות, שלו הקדיש אברהם המערכי שיר אחד שנדפס ע"י מרמורשטיין ב MGWJ, 50, עמ' 600 ואילך⁶⁹). לפי מרמורשטיין נכתב השיר הזה לפני שנת 1014 לסה"נ, אולם מאן חולק עליו ובא לידי מסקנה שנתחבר רק במחצית הראשונה של המאה

⁶⁰ The Literature of the Jews in Yemen כרך III, עמ' 606. JQR
Poznansky, Babylonische Geonim im nachgaonäischen Zeitalter pp. 61

VIII, III ff.

⁶² ספר זכרון לכבוד הד"ר שמואל אברהם פוזננסקי, עמ' י"ח—ל"ב.

⁶³ שם עמ' ל"ב. והשוה The Jews in Egypt I, עמ' 271.

⁶⁴ הוצ' אדלר עמ' מ"ו. ⁶⁵ עמ' א, ש' 30 והשוה לעיל.

⁶⁶ עמ' ב, ש' 4. ⁶⁷ 4077/78, דף 31.

⁶⁸ כרך III, עמ' 302 HUCA (A Second Supplement to the Jews in Egypt)
Beiträge zur Geschichte und Literatur der gaonäischen Periode ⁶⁹

MGWJ 50, p. 589 ff.

השתים עשרה⁷⁰). גם בשיר הזה מדובר על „השר חלפון” בנו של מצמון הנ”ל ומאן משער שחלפון זה הוא תוא חלפון בן מצמון שכתב את המכתב בשנת 1152. לא נרחיק לכת אם נגיד שהנגיד חלפון בנו של נגיד נפטר בתור ראש העדה היהודית המופיע במכתבנו זה בשנת 1153 הוא הוא אותו חלפון בן מצמון שענה כחצי שנה קודם לכן מעדן על מכתב תנחומים, והנקרא בשירו של אברהם המערבי „שר העדה”. מובן שהשערה זו מוסיפה יתר חיזוק לדבריו של מאן בנוגע לזמן שבו נכתב אותו שיר⁷¹). חלפון נקרא תמיד במכתבנו „נגיד” וכן נקרא גם אביו הנפטר וזוהי יש בודאי משום חדוש. הננו יודעים על נגידים במצרים, בא”מ⁷²) ובקירואן וגם על שמואל הנגיד ובנו יוסף, אולם על נגידים בתימן ובעדן איננו יודעים ולא כלום⁷³). האם היתה שם משרת נגיד קבועה העוברת מדור לדור או אין כאן לפנינו אלא תופעת ארעי — השאלה הזאת אין לפתרה לעת עתה, כל עוד אין לנו ידיעות נוספות על קורות היהודים בתימן בתקופה ההיא.

הדגשתו של בעל המכתב בשם קהל עדן שיעשו כפי מה שנראה להם מפרק האשה בתרא וכפי מה שכתבו הגאונים וחז”ל⁷⁴) — אין בזה חדוש. אמנם, זמן רב היתה מקובלת הדעה שיהודי תימן לא נהגו לפי חוקי התלמוד ולא ידעוהו⁷⁵), אולם הדעה הזאת נדחתה מזמן⁷⁶). ממכתבים ששלחו הגאונים אל היהודים הנישבים בתימן שנתפרסמו ע”י ב. מ. לוין⁷⁷) הננו יודעים, שהיו להם עוד במאה העשירית קשרים עם ישיבות בבל. והנה במכתב שלפנינו אנו רואים את קהלת עדן נתונה להשפעת יהודי מצרים, דייניה וחכמיה⁷⁸) עוד לפני אגרת תימן — הלא ישבו בה ישיבת ארעי וישיבת קבע סוחרים רבים מיהודי מצרים ויררדי הים. הנה כי כן מוסיפה התעודה החשובה הזאת ללמדנו שאף פעם לא נותק הקשר בין יהודי תימן לבין אחיהם בארצות המזרח.

⁷⁰) ועי’ מש”כ בראדי ב MGWJ כרך 52, עמ’ 247.

⁷¹) לא עלה בידי לזהות את שאר האנשים הנזכרים במכתב וביניהם כותבו. אחד מהעדים נקרא מצמון בן סאלם נע ויש להעיר על מה שכתב שטיינשניידר במאמרו An Introduction to the Arabic Literature of the Jews ב JQR כרך XI, עמ’ 311: אפשר שהיתה בתימן משפחה הנקראת אבן סאלם.

⁷²) מאן, The Jews in Egypt, כרך I, עמ’ 257.

⁷³) עי’ פישמן, הנגידות בישראל.

⁷⁴) עמ’ ב. ש’ 22 ואילך ושם ש’ 53 ואילך.

⁷⁵) עי’ מש”כ א. עפשטיין בספרו „אלרד הדני” עמ’ XII, XIII, XVII והשוה דברי רע”ב: ובימים האלה באו פה יהודים מארץ עדן ואין להם ספרי תלמיד כי אם רב אלפס ופירושים עליו כי אינם עוסקים אלא ב” (הוצ’ נויבויער, לייפציג 1863, עמ’ 30).

⁷⁶) עי’ נויבויער ב JQR כרך III, עמ’ 542.

⁷⁷) גנזי קדם III, עמ’ 14–23. ⁷⁸) עי’ מכתבנו עמ’ ב’, ש’ 29 ואילך.